

Martonfalvi Tóth György

Lauer Editnek ajánlom

Az I. Apafi Mihály által 1666-ban adományozott nemesi oklevél olyan tudós lelkipásztor-pedagógus életművét ismerteti meg, aki a legnehezebb háborús körülmények között, majd a csön-des romokon alkotott maradvánnyal.

Egyházi, irodalmi ismereteink furcsaságai közé tartozik, hogy Apáczai Csere Jánost a megfelelő tisztelet és közismertség övezi határon innen és túl; a vele kortárs Martonfalvi Tóth György neve pedig csak a legszűkebb tudományos körökben örvend némi megbecsülésnek. Írom ezt, miután rábukkantam a nem egészen szakszerű körülmények között őrzött nemesi oklevélre a debreceni levéltárban, majd a – nem sok könyvtárban megmaradt – „Turul” 1904-es számában ezen oklevélnek egyetlen publikációjára.¹ Számos egyéb indok mellett, ezek indítottak arra, hogy megpróbáljam felhívni a figyelmet a tudós professzorunkkal szembeni szellemi adósságainkra. Buzdítva a jelent és a jövőt is, hogy gondolják tovább a tudomány és megbecsültség e ritka együttállását a magyar közművelődés egén. Mindazt, amit lexikonaink szükséztudóan elmondanak róla – többnyire ismételve egymást² –, nem tartom szükségesnek leírni.

Gyermekkoráról konkrétumokat nem tudunk; egyesek véleménye szerint elemi iskoláit Zabolán (Háromszék vármegye) végezte. Mivel Kézdimartonfalva e község vonzáskörzetébe esik, ez nagyon valószínűnek tűnik, de biztos forrás ezt nem támasztja alá. E vidékről azonban korán elkerülhetett, hiszen nemesi oklevele is így emlékezik erre az időszakra: „...aki elhagyva a haza székhelyeit, ifjú korában idegen tájakra érkezett, már gyenge gyermekként sokat elhordozott és fáradozott, verejtékezett és fázott...” Nyilván e kor nem nemesi származású emberei számára mindezek a nehézségek nem voltak ismeretlenek, ám az a tény, hogy egy armális is így módon emlékezik róla, azt jelenti, hogy Martonfalvi Tóth György gyermekkorában a kor mércéjével mérve is mostoha, hányatott időszaka lehetett életének. Valamikor II. Rákóczi György trónralépése idején mégis bekerülhetett – nagy valószínűséggel – a gyulafehérvári kollégiumba, hiszen ennek az iskolának az elvégzésére szüksége volt annak, aki peregrinációra akarta adni a fejét Erdélyből.

Ezek az adatok, valamint a történések nélküli gyermekkor néhány érdekességet mégis üzennek nekünk: e kor vegyes magaviseletű tehetősei között – immár nem először – akadt valaki, aki anyagilag felkarolta azt a nehézsorsú, de valamelyik lelkiismeretes praepceptor vagy prédikátor által tehetségesnek ítélt ifjút, aki ún. „hátrányos helyzetű”-ként „...nem tartotta járhatatlannak az erénynek semmiféle útját...” sőt, „...annál inkább próbálta nagy nehézségek árán felemelni azokat, akiknek erényeik [kibontakozásának] útjában állt kedvezőtlen helyzetük; köztudott róla, hogy merészen próbálta megzabolázni az ő dolgaik egyenlenségét...”, vall ismét ifjúkora erényeiről az oklevél. S hogy tehetsége valóban vasakarattal párosulhatott a kollégiumi tanulói évek alatt is, annak szintén egy rövidke adat a bizonyítéka. 1654-től Apafi Mihály alumnusaként tanult – legalább öt évig – a holland egyetemeken, Angliát is megjárva. „...külföldi neves akadémiákra ment, [ahol] fáradhatatlan ügyességgel, életrevalósággal és az ő igazán kegyes erkölcsiével és sok virrasztásokkal összegyűjtött műveltséggel megszerezte magának a szent teológiai doktorságot...” Tanulmányai, művei alapján³ a tudományos köztudat a puritanizmus jeles képviselőjeként tartja számon. Több érv szól e megállapítás mellett, s ezért érdemes Novák Lajos „Veni Mecum” ismertetése,⁴ amelynek végén ez áll: Martonfalvi, „mint elméleti teológus testetül-lelkestül orthodox volt...”

¹ A lap ezen számát 95 év után saját magam vágtam fel, lévén így első olvasója is!

² Pedagógiai Lexikon 1978, Magyar Pedagógiai Lexikon 1934, Magyar Életrajzi Lexikon 1969, Egyháztörténeti Lexikon 1977, Révai Lexikon 1915, Pallas Lexikon 1896, Magyar Írók Élete és munkái 1902.

³ Az összes munka pontos címe: in: Magyar Írók Élete és Munkái VIII. Bp., 1902. 746. old.

⁴ Sárospataki Füzetek, 1904. 28–38. old.

A különböző megítélések egyre inkább szükségessé teszik, hogy a XVII. század magyar egyháztörténetét behatóbban tanulmányozók felülvizsgálják és egyértelműbb ismerévekkel körvonalazzák a kegyességi táborokról, irányzatokról még a múlt században felállított besorolásokat. Egyre igazolhatóbbnak tűnik ugyanis, hogy a Sztatmárnémeti Nemzeti Zsinat után megindult egy olyan enyhülés a magyar református teológiában, amely már nem a különböző szemléletek ütköztetését tartotta fontosnak, hanem a lélekmentő, léleképítő munkát. Inkább a „gyümölcsökre” felfigyelve, mint a „frakciózásra”. Ez több jeles korabeli prédikátornál igazolható. Példának most álljon itt két üdvözlő vers részlete, amelyek Martonfalvi Tóth György egy-egy nyomtatásban megjelent munkáját méltatják:

*„Szegedi Istvánnak Theológiája,
Geleji Istvánnak szép Praeconiája,
Martonfalvi Györgynek is Amesiusa
Olyan, hogy azt minden Magyar csudálhaty-
tya*

*E' könyv bölcsességre 's szent életre tanít,
A szent élet után boldogságra készét,
Nosza hát, Keresztjén, ennek tegyed szerét,
Mert nem éred ebben pénzzednek el-vesztét.”⁵*

Tehát Kabai Bodor Gellért számára Szegedi, Geleji és Martonfalvi már ugyanazon „Magyar hazában három tündöklő gyöngy” minősítést érdemlik munkásságuk nyomán.

*„Vlamlit tanított Tudós Amesius,
Vagy más Ortodoxus igaz Theologus,
Egy csomóba adgya elődbe az Opus.
A mi eddig vala Magyar nyelven ritka,
Doctor Martonfalvi György hozta világra;
Te Kegyes Olvasó csak figyelmezz arra,
Nem léssen zsiükséged sok Theologusra.”⁶*

Felvinczi Sándor, akkori debreceni lelkipásztor számára pedig már Amesius, Wendelinus és Martonfalvi doktor is befér az „Orthodoxus igaz Theologus”-ok táborába. Ezek a mozaikok is arra ösztönöznek, hogy próbáljuk újrafogalmazni annak a Martonfalvi Tóth Györgynek is a helyét a XVII. századi magyar teológiában, aki a presbiteri elv elkötelezett híve, a jobbágy-szolgák intézményének bírálója, ugyanakkor a tanbeli tisztaság, rendszerezettség zászlóvivője is. Az Apáczai Cserével egyenértékű székely tudós prédikátornak az életművét, aki pedagógus-tankönyvíró, iskolaszervező munkásságával a debreceni kollégium „illusztris” rangját megalapozta, több mint kétezer diák nevelésével egy egész nemzedék protestáns gondolkozását formálta hatékonyan. Ezt a munkát nyilván csak hathatós anyagi támogatás birtokában végezhette, amit attól a fejedelemtől kapott, aki a debreceni kollégium legnagyobb jötevőjeként és a feldúlt Részek és Erdély iskoláinak újjáteremtőjeként lehetne ismert a századvég közönsége előtt. Ennek is csupán az lenne a feltétele, hogy elkezdődjön I. Apafi Mihály fejedelem újraértékelése oktatáspolitikája és valláspolitikája szempontjából is, amint azt Trócsányi Zsolt már államigazgatástörténeti szempontból megtette.⁷ Cserei Mihály nyomán, Szegfű Gyula és más, kevésbé jeles historikusok meg gondolatlanúságai miatt Erdély utolsó fejedelme úgy ismert, mint egy „jóindulatú tökfilkó”. Mára azonban egyre világosabbá válik, hogy Apafi szűk politikai mozgás-

A Mártonfalvi Tóth György család címeres nemeslevele. „A czímerkép javakorabeli, 30 év körül járó férfit ábrázol. Valószínű, hogy az udvari festő épen magát tiszteletes Mártonfalvi rektor-professzor urat festette bele a czímerbe.” (Turul 1903. 3. 136. old.)

⁵ Kabai Bodor Gellért (1640–1681): „Három csillaga a Magyar nemzetnek” (1679), Régi Magyar Költők Tára, 11. k. Bp., 1986. 36. old.

⁶ Felvinczi Sándor (1642–1686): „Tiszteletes és Tudós Martonfalvi György uramnak, uo.

⁷ Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései, ÉTKK. Bp., 1976; Erdélyi kormányhatósági levéltárak, Bp., 1973; Erdély központi kormányszata 1540–1690, Bp., 1980.

tere ellenére, éppen a rendkívül nehéz geopolitikai körülmények között biztosított majd' harmincéves békesség okán, méltán illik Erdély jeles fejedelmeinek sorába.

E vélemény igazolásához egy adat Martonfalvi Tóth György nemesi levele is. Az oklevél szokásos és szabály szerinti protocolluma után az armális arengája⁸ nagyon szépen summázza Apafi oktatáspolitikájának vezérgondolatát. Sokat elárul magáról egy olyan erdélyi birtokos család sarja, aki nem is a legtehetősebbek közül lévén⁹ – figyelembe véve birtokait –, öt évig peregrináltat Hollandiában egy tehetséges diákot... A fejedelmi székbe jutva pedig így vall ezekről a gondolatairól: „...mivel ebben az életben különböző, sokféle és változatos állapotai vannak az emberi dolgoknak, különböző természetek, különböző emberi akaratok és körülmények, ugyanannyira, hogy a halandóknak legcesekélyebb része képes egy és ugyanazon állapotban élni, mert egyeseknek az isteni jószág bőkezűsége az igen nevezetes adományait, és azon erények bőséges jutalmát, másoknak [pedig] vékony körülmények között a természetnek valamiféle ajándékait adta [azért, hogy] ezekkel valahogyan a legtöbbit használni, és saját helyzetüknek állapotát oltalmazni képesek legyenek. Ammakkéért igen híresek azok az egyetlen bölcsességgel élő királyok és fejedelmek, [akik], jószáguknak és bőkezűségüknek példáját bőven szokták adni, a dolgoknak ama legfőbb [I]gazgatójának példáját követve, [A]kinek megbízását bírják a földön, aki jószágából senkit nem szokott a szabadságtól megfosztani, [Ő] méltónak tartja azt, hogy a javak ajándékai mindenkinek egyformán juttassanak. Így mi is, az igen dicső fejedelmek nyomát követve, mindig véltük, hogy azt kell nekünk tenni, hogy a név örök emlékezetét minden utánunk való számára hálás emlékezzel megőrizni, és mindenki irányába a mi jószágunk jeleit megmutatni képesek legyünk.”

Tudatos, puritán oktatáspolitikára vall, hogy Apafi fejedelem vallja a különböző életesélyek okán fontos tehetséggondozást, hiszen: „...a halandóknak legcesekélyebb része képes egy és ugyanazon állapotban élni...” Ezért a megfelelő javaknak birtoklói kötelességüknek kell tekintsék a gondoskodást. Nem valami külön, rendkívüli tulajdonság ez az uralkodó esetében, hanem olyasmí, amit maga Isten követel meg tőle. „...a dolgoknak ma ama legfőbb [I]gazgatójának példáját követve, [A]ki nek megbízását bírják a földön...” Ez a szemlélet egyértelműen puritán, evangéliumi gondolkodásra vall.¹⁰ Hiszen ez olyan újszerű gondolkodást jelent, amely nem uralkodói kegynek tartja az elesettekről való gondoskodást, hanem az Isten eredeti akaratának helyreállításaként tartja számon. A király és a fejedelem csupán „példát” követ, s ez kötelessége. Mert „... [Ő] jószágából senkit nem szokott a szabadságtól megfosztani; méltónak tartja azt, hogy a javak ajándékai mindenkinek egyformán juttattassanak...” Jó példa ez annak megértésére is, hogy hogyan tartották összeegyeztethetőnek a puritánok a fennálló hiányos világi rendben a felismert helyes isteni rend megvalósításán való békés munkálkodást. Kifejezetten az Ige szerinti békés „kovász-lét” ez. Olyasféle, mint a páli gondolkodás, a páli gyülekezetekben a rab-szolgotartó társadalommal szemben. Látható tehát, hogy meglehetősen alaptalan és túlzó volt a protestáns ortodoxiának az a vádja, amely az angliai példát látta egyenes következményének a „puritánus radikalizmust” elemezve.

Apafi, mint Erdély első és sajnos utolsó puritán fejedelme, már több mint száz éve jól kikristályosodott fejedelmi kormányzást ily módon igyekezett gazdagítani a korszerű államkormányzási elvekkel. Tudatosan sorolta magát is a Bethlen Gábertől Erdélyben szinte folyamatosan kimutatható azon államférfiak – „királyok és fejedelmek” – sorába, akik az ország boldogulását, mint első számú isteni megbízást helyezték politikájuk középpontjába. Nem tehetjük meg tehát mi sem, hogy Bethlen Gábert és I. Rákóczi Györgyöt külön emlegetjük, hiszen I. Apafi Mihály minden tekintetben folytatója az ő munkájuknak; maga is így vélte: „Így mi is az igen dicső fejedelmek nyomát követve, mindig véltük, hogy azt kell nekünk tenni, hogy a név örök emlékezetét minden utánunk való számára hálás emlékezzel megőrizni, és minden irányában a mi jószágunk jeleit megmutatni képesek legyünk.”

A debreceni kollégium fejlesztései, a fehérvári kollégium feltámasztása, a nyomda újraservezése, s a végzett munka vázlatos számbavételére nem ad kellő teret e tanulmány. Ebbe a sorba jól illeszkedik annak az országos hírű professzornak a nemesítése, aki utolsónak látta a

⁸ Az oklevél ún. „mondanivalóját” tartalmazó része.

⁹ Az ősi Apafi birtok: Almakerék, Újfalu és Rudály (Féher vm.), Ebesfalva, Hondorf és Ernye (Küküllő vm.), Alsó és Felső Borgó fele és Énts (Doboka vm.). in: „Causa Apaffiana”, Zombori Rónay Elemér.

¹⁰ Apafi nevelői is puritán gondolkodású emberek voltak.